

УДК [021.4:004.9]:026/027(438)(091)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2023.55.13438>

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ (на прикладі віртуальних виставок, підготованих у бібліотеках Польщі)

Станіслава КУРЕК-КОКОЦІНСЬКА

Лодзький університет,
кафедра інформології, бібліотекознавства та бібліології
вул. Поморська, 171/173, Лодзь, 90-236, Польща,
e-mail: kokos@uni.lodz.pl
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5456-1856>

Статтю присвячено віртуальним виставкам, створеним у бібліотечному середовищі, які стосуються історії Польщі. На основі аналізу вибраних експозицій зроблено спробу інтерпретувати участь бібліотек у збереженні історичної пам'яті.

Історична пам'ять, що стосується окремих осіб, їхніх ролей та подій, може бути об'єктом цілеспрямованої та свідомої діяльності з метою збереження або стирання пам'яті. Вона дає змогу культивувати традиції, і тут важливу роль відіграють збережені пам'ятки культури.

Приклади, представлені у статті, було підготовлено на основі різних історичних колекцій бібліотек, записаних у цифровому форматі, зібраних та відібраних за критерієм загальної та конкретної тематики. Таким чином, середовище користувачів отримало додаткову інформацію про роботу бібліотек та бібліотекарів та їхній внесок у збереження та культивування образотворчої культурної спадщини. Експозиції реалізовані в електронному вигляді, доступні онлайн – у форматі, визнаному сучасним інформаційним та поінформованим суспільством. Проаналізовані приклади належать до специфічної бібліотечної діяльності, яка називається виставковою або культурно-освітньою.

Ключові слова: Польща, історична пам'ять, віртуальна виставка, бібліотека, культурно-освітня діяльність.

Вступ. Яцек Войцеховський, автор публікацій на тему сучасного бібліотекознавства, відзначав роль колекції. Колекція – це “порядок в океані хаосу”, продумана пропозиція, у якій закладена частина бібліотечної “доданої вартості”. Додана вартість у бібліотекознавстві, як писав автор, не має грошового виміру, вона є плодом людської праці та думки. У доданій вартості міститься низка моментів із професійної діяльності, між іншим – надання доступу до фондів, обробка контенту, підготовка власних анотацій¹.

¹ Jacek Wojciechowski, *Biblioteczna wartość naddana* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006).

Культурну спадщину, зібрану в бібліотеках, оцифровують, а специфічною формою надання доступу до неї і, таким чином, знайомства користувачів із колекцією та її наповненням є віртуальні виставки. Цією назвою зазвичай окреслюють як окрему презентацію на інтернет-сторінці бібліотеки, так і вибрані цифрові колекції, об'єднані певною назвою, презентовані у вигляді фрагментів або повних текстів у рамках електронної бібліотеки.

У принципі, віртуальні виставки (презентації, проекти) – це сфера діяльності інституцій культури, наприклад музеїв, які, використовуючи інтернет-мережу та сучасні засоби телекомунікації (серед них – доповнена реальність (англ. *augmented reality* – AR), GPS, камери, мобільні пристрої), презентують у режимі онлайн копії музейних об'єктів, екскурсії залами і фондами та інші експозиції². Звісно, застосування цієї форми діяльності, не враховуючи індивідуальних проектів, не вичерпується проектами музеїв чи архівів.

До бібліотечних виставкових об'єктів зараховують в основному письмові документи, книжки та часописи, а також інші матеріали, як-от: фотографії, листівки, урядові документи (дипломи, довідки) і матеріальні об'єкти. Прикладом такого типу є проект “*Минуле, заховане у пам'ятках – цифрова презентація культурної спадщини регіону з приватних архівів*”, реалізований як віртуальна виставка, доступна в рамках Підкарпатської цифрової бібліотеки³.

Мета, методи, джерела. У цій статті зосереджуємо увагу на віртуальних виставках, створених у бібліотечному середовищі та присвячених історії Польщі. На основі аналізу вибраних експозицій спробуємо проінтерпретувати названу у заголовку проблему, а саме – участь бібліотек у збереженні історичної пам'яті.

До джерел, охоплених нашим аналізом, увійшли проекти, опубліковані в Інтернеті та доступні безкоштовно і без реєстрації. Презентація “*Шлях до незалежності Речі Посполитої Польщі, з картографічних колекцій Поморської бібліотеки*”⁴ належить до фонду Західнопоморської цифрової бібліотеки “Померанія”, підготована у 2009 р. з нагоди 91-ї річниці відновлення незалежності. Містить короткий текст екскурсу в історію Польщі в окремих її періодах (*Річ Посполита, 1573–1795; Варшавське герцогство 1807–1815; Королівство Польське 1815–1916; Королівство Польща 1916–1918; II Річ Посполита 1918–1939*) та представляє “створені у XVII–XX ст. історичні польські документи, картографічні матеріали, які стосуються польських земель”.

²Jane Barton, “Digital libraries, virtual museums, same difference?,” *Library Review* 55, nr 3 (2005): 149–154; Beata Gontar, “Cyfrowa rewolucja w muzeach,” *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 35 (2013): 132–142.

³“Przeszłość w pamiątkach ukryta – cyfrowa prezentacja dziedzictwa kulturowego regionu z archiwów prywatnych,” *Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://projekty.wimbp.rzeszow.pl/przeszlosc/>.

⁴“Droga do Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, ze zbiorów kartograficznych Książnicy Pomorskiej,” *Książnica Pomorska*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra>.

Віртуальний проект “Січневе повстання у колекціях Національної бібліотеки Польщі”⁵ реалізовано 2007 р.⁶ на базі наявних там фондів⁷. Наповненням виставки є, серед іншого, текст Анджея Шварца “Декілька рефлексій про Січневе повстання” та оцифровані об’єкти – часописи, іконографічні матеріали (листівки, графіка, фотографії) і документи суспільного життя (одноденки/летючки), а також своєрідний довідник (під назвою “лінки”), що інформує про наявні в Інтернеті ресурси у формі документів і пам’яток з періоду Повстання.

Проект під назвою “Історія польської культури у Львові”⁸ належить до ресурсів Підкарпатської цифрової бібліотеки. Виставка складається зі вступного тексту⁹ та кількох десятків об’єктів, тобто оцифрованих книжок, часописів, архівних документів (звітних матеріалів) та ін.

Презентація “Леополітана у фондах Бібліотеки Краківського політехнічного університету” – це, по суті, каталог “виставки вибраних книжок із колекції “Леополітана”, які є частиною фондів Бібліотеки Краківського політехнічного університету”¹⁰. Як зазначають автори, основою колекції є книжки на технічну тематику. Цій частині колекції присвячена стаціонарна тимчасова виставка, відкриття якої відбулося 2015 р. у Музеї Краківського політехнічного університету¹¹. Віртуальна виставка складається головним чином зі зображень обкладинок книжок і переліків змісту, а також, часто, з вибраних фрагментів тексту. Деякі документи супроводжуються інформацією такого змісту: “Повна електронна версія доступна у Репозитарії Краківської Політехніки”.

Наведені приклади виставок ілюструють участь бібліотек у поширенні історичних знань та історичної пам’яті.

Історична пам’ять. У літературі фігурує декілька визначень, як-от: історична пам’ять, культурна пам’ять, пам’ять минулого, суспільна пам’ять, колективна пам’ять, колективна історична пам’ять та ін. Не вдаючись у термінологічну дискусію, у цьому тексті вживатимемо загальне поняття “історична пам’ять” та визначення, які використовували цитовані автори.

⁵ “Powstanie styczniowe w zbiorach Biblioteki Narodowej,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://www.bn.org.pl/powstanie/>.

⁶ Про проект див.: “Wystawa wirtualna – Powstanie Styczniowe,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=oprojekt>.

⁷ Додатково, як зазначено, “для того, щоб зберегти тяглість часописів, необхідну для правильного історичного сприйняття [...] періодики, вирішено включити у презентацію також окремі номери, які є фотокопіями з фондів інших бібліотек [...]” (“Wystawa wirtualna – Powstanie Styczniowe”).

⁸ Alina Janiga, “Historia kultury polskiej we Lwowie,” *Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://www.pbc.rzeszow.pl/index.php/pl/wirtualne-wystawy/10-historia-kultury-polskiej-we-lwowie>.

⁹ Ibid.

¹⁰ “Lwowiana w zbiorach Biblioteki Politechniki Krakowskiej,” *Biblioteka Politechniki Krakowskiej*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://wystawa.biblos.pk.edu.pl/>.

¹¹ Ibid.

Моріс Альбвакс, французький соціолог, автор книжки *“Соціальні рамки пам’яті”*, писав, що пам’ять має соціальний зміст, оскільки так побудоване життя індивідумів. Немає, доводив учений, суто індивідуальних спогадів, тому що немає спогадів без дати і спогадів, не локалізованих у просторі. А оскільки рамки часу і простору є рамками суспільними, вони забезпечують спогадам стабільність і надійність віднайдені точки співвідношення. М. Альбвакс підкреслював, що наша індивідуальна пам’ять функціонує лише у рамках колективної пам’яті, яка своєю чергою функціонує як спільна система відліку для свідомості.

“Найчастіше, – писав, – пригадую тому, що мене до цього спонукають інші, їхня пам’ять намагається допомогти моїй пам’яті, моя пам’ять знаходить у ній опору [...]”¹².

Історична пам’ять, яка стосується особистостей, їхньої ролі та подій, може бути об’єктом цільової і свідомої діяльності з метою збереження чи стирання пам’яті. Цій меті служать хоча б святкування річниць чи спеціальні публікації. У цю тенденцію вписується також діяльність музеїв чи реконструкційні проекти. Як читаємо у статті *“Історичні музеї – між колективною пам’яттю та політикою історичної пам’яті”*, колективна історична пам’ять виконує в суспільстві різноманітні функції:

“По-перше, є детермінантом ідентичності цієї спільноти та інтегрує її у сфері ідей та цінностей. [...] Другою функцією колективної пам’яті є передача норм, прикладів та поведінкових моделей, бажаних у групі. [...] Друга функція іноді буває трактована як частина першої, а замість неї з’являється – передача пам’яті минулого. Третьою функцією колективної пам’яті є легітимізація влади чи невизнання її легітимності – її нових або чинних структур і систем”¹³.

Як писав Ярослав Клясь, “усвідомлення спільного минулого часто є фундаментальним елементом зв’язку в групі. На ньому базуються уявлення про спільну долю, предків та існування у часі”. Окрім того, “сенси, акумульовані в пам’яті, визначають ставлення членів спільноти та дії як стосовно своїх, так і щодо чужих”¹⁴.

Марцін Куля у праці *“Поміж минулим і майбутнім. Про пам’ять, забування і передбачення”*¹⁵ описав відношення між станом пам’яті про події та соціальним життям. Різні якості людей та ситуації мають вплив на процес черпання з пам’яті. Безсумнівно, пам’ять залежить від знання, яке індивідуальні люди, групи, спільноти здобули про справи, коли ті відбувалися. Кожен пам’ятає щось інше або по-іншому, навіть тоді, коли це стосується того самого епізоду. Особи можуть його інакше відчувати і переживати, залежно

¹² Maurice Halbwachs, *Spoleczne ramy pamięci* (Warszawa: PWN, 2008), 5.

¹³ Jarosław Kłaf, “Muzea historyczne – pomiędzy pamięcią zbiorową a polityką pamięci historycznej,” *Zarządzanie w Kulturze* 14, z. 3 (2013): 203.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Marcin Kula, *Między przeszłością a przyszłością. O pamięci, zapomnianiu i przewidywaniu* (Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2004).

від ставлення і рівня готовності. З часом, пише М. Куля, подія може зафіксуватися у нашій пам'яті навіть неспівмірно й неадекватно відносно реального стану речей. “Бастілію, зрештою, не так обороняли, як можна було б уявити на основі ореолу, яким оточено її здобуття”¹⁶.

Історична пам'ять у суспільстві робить можливим культивування традицій, і тут важливу роль відіграють збережені пам'ятки культури. Серед носіїв колективної історичної пам'яті Я. Клясь назвав технічні засоби збереження інформації (які охоплюють, між іншим, письмо у різних форматах – друк, книжки, документи) та інституції, “спеціально призначені для творення і збирання творів минулого (матеріальних та нематеріальних), а також – зберігання і захисту пам'яті”¹⁷. До цієї групи зараховують бібліотеки.

Пригадування історії. Виставка “Шлях до незалежності Речі Посполитої Польщі” містить цифрові версії понад двадцяти об'єктів – з короткими описами до кожної карти-експонату. Всього декілька заголовків із презентованої колекції, підготованої з нагоди Річниці відновлення незалежності, утворюють своєрідну лекцію з історії – пригаданої у картографічних зображеннях, виконаних граверами-мідеритистами і літографами, твори яких публікували в Європі у різний час:

– *A Neue tape of Poland* (Нова мапа Польщі) [надрукована 1626 р. у Лондоні],

– *Polska w roku 1771* (Польща у 1771 р.) [надрукована Польською видавничою спілкою 1905 р. у Кракові],

– *Mapa Polski za panowania Stanisława Augusta w roku 1772* (Мапа Польщі за панування Станіслава Августа у 1772 р.) [надрукована в 1887 р. накладом фірми С. Оргельбранда і синів],

– *Pologne duché de Varsovie en 1810* (Польське Князівство Варшавське у 1810 р.) [надрукована 1844 р. в “Атласі до історії Польщі” (“*Atlas do dziejów Polski*”), який підготував Йохим Лелевель],

– *Mapa Rzeczypospolitej Polskiej ułożona i narysowana w roku 1862* (Мапа Речі Посполитої Польщі, укладена й намальована 1862 р.) [надрукована у Львові в 1864 р. накладом фірми Кароля Вільда],

– *Mapa Królestwa Polskiego z zaznaczeniem odległości na drogach żelaznych, bitych i zwyczajnych...* (Мапа Польського Королівства із зазначенням відстаней на залізницях, битих і ґрунтових шляхах...) [надрукована 1881 р. фірмою Гебетнера і Вольфа],

– *Polen* (Польща) [у легенді карти є напис (між іншим): “*Grenze des Deutschen Reiches bis 1918*” (“Кордони Німецької імперії до 1918 р.”); надрукована в Ляйпцігу фірмою Ф. А. Брокгауза].

¹⁶ Kula, *Między przeszłością a przyszłością*, 78.

¹⁷ Інші носії колективної пам'яті – це: люди, людська діяльність (зокрема, святкування річниць, охорона пам'яток, культ померлих), середовища (зокрема, соціальні класи і групи, держава та її органи, неурядові організації та фірми, Церква і релігійні об'єднання), нематеріальні носії, об'єкти, простір, елементи природи, мас-медіа. Див.: Kłaś, “Muzea historyczne”.

Презентовані цифрові зображення давніх карт дозволяють, з-поміж іншого, прослідкувати зміни території Польщі, зміну її сусідів. Ці документи – за намірами авторів проекту – можуть бути також “джерелом естетичного досвіду”¹⁸.

Ювілей 150-річчя Січневого повстання в Польщі вшанували різноманітними заходами. У Національній бібліотеці Польщі цю подію відзначили віртуальною виставкою. Тексти й оцифровані джерела сформовані у проект, який нагадує про історичні події й тодішні реалії та форми діяльності соціальних груп. Вибух Повстання 22 січня 1863 р. розпочав півторарічну боротьбу, яку партизанські загони вели із загарбником. Анджей Шварц текстом “Декілька рефлексій про Січневе повстання” ввів користувача в тему, цікаву багатьом дослідникам, тому що вона займає вагоме місце в історії польської держави. “Через лісові загони пройшло близько 200 тисяч людей, а в кількакрат більше, іноді також ризикуючи життям, підтримувало їх та брало участь у роботі національної організації”¹⁹. Як читаємо далі, значення Січневого Зриву “визнала колективна пам’ять та її складові – історіографія і публіцистика”.

Про Повстання, яке закінчилося поразкою, нагадували на листівках, летючках (формат, який з’явився в 1869 р.). Поштові листівки на тему Січневого повстання, наявні у фондах Національної бібліотеки Польщі та презентовані (вибірково) на *Виставці*, походять, до речі, з накладу Стефана Веруша Немойовського у Львові²⁰.

Групу документів з періоду Повстання, які після оцифрування стали доступними в інтернет-мережі, становить періодика. “Перший конспіративний часопис з’явився у Польському Королівстві (“*Strażnica*” (“Сторожова вежа”)) у серпні 1861 р., на литовських землях – у листопаді 1861 р., а вже у січні 1862 р. – на російських землях. [...] Останній номер повстанської преси вийшов у липні 1864 р. у Галичині (“*Niepodległość*” (“Незалежність”))”²¹. На думку фахівців, таємна преса періоду Січневого повстання “з’явилася у такій кількості й у такій формі, що стала феноменом свого часу. Адже ніде у світі раніше не було такого явища, [...] традиції таємної періодики використовували пізніше в Польщі, зокрема, під час Другої світової війни й у повоєнні роки, видаючи незалежні часописи поза цензурою”²².

Фотографії з Повстання поширювалися в зонах поділу Польщі, “стимулювали національну свідомість [...], підтримували патріотичний дух поляків”. Зроблені у різних фотоательє Львова – в закладах Рудольфа Едера, Юзефа Едера, Теодора Шайнока, Бернгарда Бранда²³.

¹⁸ “Droga do Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej”.

¹⁹ Andrzej Szwarz, “Kilka refleksji o Powstaniu,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=opowstaniu>.

²⁰ Piotr Anczewski, “Powstanie Styczniowe na dawnej pocztówce,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=pocztowki>.

²¹ Danuta Murzynowska and Joanna Potęga, “Prasa tajna 1861–1864,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=prasa>.

²² Ibid.

²³ Renata Słoma, “Fotografie z Powstania Styczniowego,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=fotografie>.

Ще однією групою об'єктів, представлених на *Віртуальній виставці*, є цифрові копії листівок, апеляцій і брошур. Цінність колекції організатори виставки описали так: “Ці документи становлять цінну, архівну збірку, яка оточена у бібліотеці особливою охороною, а отже вилучена з загального доступу читачів”²⁴. Презентовані матеріали, свідчення давніх подій самі собою заслуговують на увагу, показують заслуги осіб та груп. Нагадують, наприклад, що в період перед вибухом Повстання, організатори патріотичних мітингів у 1861 р. згадали персону короля Сигізмунда Августа й, відсилаючи до славного моменту укладення Унії Польщі з Литвою, апелювали до його співвітчизників такими словами:

“[...] Отож, Браття-співвітчизники, вшануймо цей чудовий день побратання предків наших і, згуртувавшись по костелах, піднесімо усі разом спільні гарячі молитви до Бога, щоб наш край, на шматки роздертий, зволив у єдину цілість возз'єднати і нас у душі об'єднати [...]”²⁵.

Невдача повстання активізувала оригінальні ініціативи. У документі 1864 р. під назвою “*Medal polski*” (“Польська медаль”) читаємо:

“«Військове товариство» польських вигнанців, створене з метою взаємної допомоги, замовило собі виготовлення Медалей – на пам'ять про останнє повстання в Польщі 1863 р., з продажу яких 30 зі ста чистого прибутку призначені Товариству взаємної допомоги, щоб поділити між своїми членами. Ці медалі мають такі зображення: з одного боку – польський шляхтич, який подає братерську руку селянинові, землякові, з написом довкола: «Рівноправність, свобода, незалежність», з другого боку – відчеканені герби об'єднаної Польщі, з таким написом: «На пам'ять про повстання Польщі у 1863 р.»»²⁶.

Львівські публікації, використані у віртуальних виставках “*Історія польської культури у Львові*” та “*Леополітана у фондах...*”, нагадують про минуле того міста і його полікультурність. Користувач може прослідкувати зв'язки Львова з Польщею, вивчаючи наукові праці (монографії), джерела (наприклад, звіти), трактати та інші публікації – писемні й неписемні (наприклад, географічні карти).

В одному з оцифрованих документів початку Другої світової війни під назвою “*Ilustrowany informator miasta Lwowa – ze spisem miejscowości województwa lwowskiego: na rok 1939*” (“Ілюстрований довідник міста Львова – з переліком місцевостей Львівського воєводства: на 1939 рік”) можемо прочитати:

²⁴ Zofia Głowicka and Danuta Murzynowska, “Ulotki, odezwy, broszury...,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=dzsy>.

²⁵ “Bracia Rodacy,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://www.bn.org.pl/powstanie/zbiory/DZS/1861/d001.jpg>.

²⁶ “Medal polski,” *Biblioteka Narodowa*, дата звернення 30 серпня 2016, <http://www.bn.org.pl/powstanie/zbiory/DZS/1864/d041.jpg>.

“Львів за часів давньої Речі Посполитої був столицею Руського воєводства і Червоної Русі; під австрійською окупацією, тобто від 1772 р., – столицею колишнього Королівства Галичини і Лодомерії; у відродженій Польщі став столицею Львівського воєводства. Серед міст II Речі Посполитої Львів займає одне з найпочесніших місць – а це як завдяки кількості мешканців (330.000, 3-є місто у Польщі) та площі [...], так і завдяки своєму історичному минулому”²⁷.

На віртуальній виставці “*Історія польської культури у Львові*” представлено архівні документи (напр., земські та гродські акти), наукові та художні книжки, часописи, листівки з краєвидами, географічні карти, звітні матеріали різних інституцій та ін. Ключем для показу й акцентування вкладу сучасних форм діяльності бібліотек у процес формування пам’яті про минуле буде ознайомлення зі змістом джерельних матеріалів зі сфери освіти (шкільні звіти).

Викладені у загальний доступ матеріали нагадують, що свою сторінку в історію освіти у Львові XIX і XX ст. вписали, між іншим, I-а і II-а Реальні школи²⁸, декілька гімназій, державна технічна школа. II-а Реальна школа “виникла з філії I-ої школи”²⁹.

У Звіті дирекції Цісарсько-королівської II-ої Реальної школи читаємо постанову монарха:

“Його Ціс[арська] і Кор[олівська] Апостольська Милість зволив найвищою постановою від дня 9 травня 1903 р. дозволити створення на початку 1903/1904 навчального року II-ої державної Реальної школи у Львові”³⁰.

Зі здобуттям незалежності Польщі школа отримала патронів в особах відомих вчених епохи просвітництва, професорів Краківської академії та Віленського університету Яна та Анджея Снядецьких³¹.

Після 1918 р. імена польських вчених було присвоєно також львівським гімназіям: II-й Гімназії (найдавніший звіт у колекції сягає 70-х років XIX ст.)³² та IV-й Гімназії (створена у 1879 р.)³³. Патронами цих шкіл

²⁷ *Ilustrowany informator miasta Lwowa ze spisem miejscowości województwa lwowskiego na rok 1939* (Lwów, 1939), 5.

²⁸ *Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. Wyższej Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1874* (Lwów: Nakładem funduszu szkolnego, 1874) (і подальші звіти); XXXVI. *Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. I. Wyższej Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1908/9* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1909) (і подальші звіти).

²⁹ *Pierwsze Sprawozdanie Dyrekcyi C. K. II. Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1904*. (Lwów: Nakładem Dyrekcyi Zakładu, 1904), 53.

³⁰ Ibid. У цифровій колекції є звіти за пізніший період, зокрема 1917 р., де вказано назву закладу: “II Реальна школа”.

³¹ *Sprawozdanie Dyrekcyi Drugiej Państwowej Szkoły Realnej im. Jana i Andrzeja Śniadeckich we Lwowie za rok szkolny 1920/21* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1921).

³² У цифровій колекції найдавніший у групі звіт: *Jahres-Bericht des k. k. Zweiten Ober-Gymnasiums in Lemberg für das Schul-Jahr 1873* (Lemberg: Erste Vereinsdruckerei, 1873).

³³ “Дня 1 вересня 1879 р. на основі цісарської постанови від 14 травня 1877 р. і розпорядження австрійського Міністерства віровизнань та освіти від 20 травня 1879 р. [...] створено IV гімназію у Львові [...]” (Див.: *Sprawozdanie Dyrekcyi Gimnazjum IV we Lwowie 1918/1919* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1919), 9).

обрали Кароля Шайноху³⁴, вченого, львів'янина, який першу свою наукову працю “*Загальний огляд польської історії*” (“*Pogląd na ogół dziejów polskich*”) опублікував 1847 р. в “Бібліотеці Оссолінських”³⁵, і Яна Длугоша³⁶, найвидатнішого середньовічного історика Польщі.

Функціонувала також V Гімназія (найдавніший звіт якої у колекції датується 1897 р.)³⁷, у шкільному звіті за 1921 р. в її назві з'явилося прізвище Гетьмана Станіслава Жолкевського³⁸, одного з найвизначніших керманичів у історії Речі Посполитої (друга половина XVI – початок XVII ст.). Ще раніше патроном іншої гімназії обрали польського пророка – Адама Міцкевича. У цифровій колекції є шкільний звіт (найдавніший у “субколекції”) – “*Zвіт дирекції Гімназії ім. Міцкевича у Львові за 1908/1909 навчальний рік*”. У дещо пізнішому звіті керівництва цієї школи зазначалося, що “у перший рік війни Заклад не функціонував. Щойно після відбиття Львова і повернення директора оголошено набір і розпочато 1915/1916 навчальний рік”³⁹.

Поринаючи у читання оцифрованих публікацій, користувач Інтернету знайомиться, між іншим, з перебігом воєнних подій, які стосувалися Державної технічної школи (створена у 1876 р.⁴⁰). Автор звіту написав:

“З початком війни заклад зайняла австрійська військова влада – під казарми. Захопивши Львів, російські війська використовували корпуси школи як польовий шпиталь. Більшість техніки та шкільного приладдя було вивезено далеко у Росію. Коли Львів відбили австрійські війська влітку 1915 року, австрійська військова влада продовжувала використовувати шкільні будівлі під шпиталь. [...] Влітку 1918 р. австрійська влада звільнила головний корпус школи, так що з початком 1918/19 навчального року навчання могло відбуватися у власному шкільному приміщенні. [...] Після періоду листопадових битв навчання розпочато 1 лютого 1919 р. Кількість учнів у цьому першому році відродження Польської Держави становила 96”⁴¹.

³⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II im. Karola Szajnochy we Lwowie za rok szkolny 1920/21* (Lwów: Nakładem Gimnazjum, 1921).

³⁵ Stefan M. Kuczyński, “«Jadwiga i Jagiełło» Karola Szajnochy na tle jego życia i twórczości naukowej,” in Karol Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło 1374–1413, opowiadanie historyczne* (Gdańsk: Tower Press, 2001), 8, дата звернення 1 вересня 2016, <http://biblioteka.kijowski.pl/szajnocha%20karol/jadwiga%20i%20jagie%20B3%B3o%20t.i%20i%20ii.pdf7>.

³⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie za rok szkolny 1920/21* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1921).

³⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1897* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1897).

³⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum imienia Hetmana Stanisława Żółkiewskiego we Lwowie za rok szkolny 1921* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1921).

³⁹ “Dzieje Zakładu czasu wojny,” in *Siódme Sprawozdanie Dyrekcji Wyższego Gimnazjum Realnego im. A. Mickiewicza we Lwowie za lata szkolne 1915/16 i 1916/17* (Lwów: Nakładem Dyrekcji, 1917), 6. Назву “Приватна вища реальна гімназія” надано школі у 1917 р. (“Plan nauki,” in *Siódme Sprawozdanie Dyrekcji*, 11).

⁴⁰ “Rys historyczny rozwoju Państwowej Szkoły Technicznej we Lwowie,” in *Państwowa Szkoła Techniczna we Lwowie. Sprawozdanie za rok szkolny 1931/32* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1932), 4.

⁴¹ *Ibid.*, 5.

Щойно “в 1920/1921 р. можна було розпочати нормальне навчання у всіх шкільних приміщеннях”⁴². Варто додати, що в Технічній школі учні навчалися за такими напрямками: електромеханіка, будівництво доріг та водні спеціальності, декоративно-прикладне мистецтво та художня промисловість, будівельна, слюсарська, столярна та клінкерна справа.

Наведені документи – це лише невеличка частина з доступних онлайн цифрових ресурсів, які містять звітні матеріали львівських освітніх осередків⁴³. Питання освіти у Львові тут не реферуємо ґрунтовно, воно має своїх знавців і наукову літературу. Цим текстом прагнемо лише звернути увагу на значення віртуальних виставок, загальнодоступних суспільству в цифровому просторі.

Огляд статистики учнів за місцем проживання (походження), з якою можна ознайомитися зі звітів, підтверджує, що школи на території Львова у ХІХ ст. і до початку Другої світової війни були мультикультурними. Наприклад, учні V Гімназії на порозі ХХ століття походили зі Львова й інших теренів Галичини, з Буковини та інших повітів австро-угорської монархії, а також із Росії, Румунії, Сербії, Франції чи Німеччини⁴⁴. Подібним чином формувався склад молоді у першій декаді століття в Гімназії ім. Міцкевича, де навчалися учні зі Львова, Галичини, Великого Краківського Князівства, Польського Королівства та польських провінцій під російською юрисдикцією, з Нижньої Австрії, Буковини, а також Угорщини та Німеччини⁴⁵. У жіночій школі в двадцятих роках здобували освіту мешканки Львова, дівчата львівського повіту та інших повітів Польщі – польської, української та єврейської національності⁴⁶.

Здобуття незалежності Польщею було зафіксоване у звітних джерелах керівництва шкіл по-особливому, з вдячністю і пам'яттю про мужніх співвітчизників. На сторінках “Дев'ятого звіту Дирекції Вищої І Реальної гімназії ім. Адама Міцкевича у Львові за 1918/19 навчальний рік” вміщено “Слово до молоді на завершення пам'ятного 1918/19 навчального року”, в якому читаємо:

⁴² “Rys historyczny rozwoju Państwowej Szkoły Technicznej,” 5.

⁴³ У колекції є також звіти Приватної жіночої гімназії Софії Стшалковської. “Середня шестикласна жіноча школа, створена у 1895 р., [була] «першою на польських землях середньою школою для дівчат із гімназійною програмою»” (див.: “Historia Zakładu,” in *Sprawozdanie szkolne Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za rok szkolny 1907/08* (Lwów: Nakładem Zofii Strzałkowskiej, 1908), 3. Є у колекції також звіти львівської Чоловічої гімназії (див.: *Sprawozdawca. Pismo dla Młodzieży Gimnazjum Męskiego Ż.T.S.L. we Lwowie*; у цифровій колекції – за період: 1931/32, R. 3, z. 2, і подальші).

⁴⁴ “Statystyka uczniów według miejsca zamieszkania,” in *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum V we Lwowie za rok szkolny 1900* (Lwów: Nakładem Funduszu Naukowego, 1900), 90.

⁴⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. Mickiewicza we Lwowie za rok szkolny 1908/1909* (Lwów: Drukarnia Ludowa, 1909), 47.

⁴⁶ “Statystyka uczennic z końcem roku szk. 1925/26,” in *Zakłady naukowe żeńskie z prawem publiczności im. Zofii Strzałkowskiej. Sprawozdanie za rok 1925–1926* (Lwów: Nakładem Zakładów Naukowo-Wychowawczych Zofii Strzałkowskiej, 1926), 94.

“Навчальний рік завершено. За кілька хвилин ви, молоді друзі, отримаєте свідоцтва й весело поспішите на літній відпочинок після праці. На перший погляд все відбувається у звичному порядку. [...] однак усе змінилося. [...] Дух, який вас у школі завжди оживляв, який у найважчих митях додавав вам розради й не дозволяв згаснути променеві непохитної віри у краще майбутнє [...] кличе гучним голосом воскресіння: «Ви є вдома, ви є нарешті собою, господарями на власній Землі, Її вільними дітьми, котрим призначено сповна рости й міцніти у власному ґрунті на Її славу і безпеку»”⁴⁷.

У “Звіті дирекції IV гімназії у Львові за 1918/1919 навчальний рік” подано такі слова:

“Найясніша Річ Посполита скидає з себе кайдани неволі; окупаційні сили розгромлені, польські землі об’єднуються в єдине ціле. Галицька школа обтрушується від “опіки” центристської віденської влади, не скована чужою силою, стає на службу польському суспільству і хоче виховувати молодь на благо Богів і польській Вітчизні, за якою тужили покоління ілотів”⁴⁸.

Автор пригадав також події з листопада 1918 р., які “негативно вплинули на перебіг навчання, але показали, що наша школа була і є польською не лише за мовою викладання”⁴⁹.

У вже цитованому “Звіті” дирекції Гімназії ім. Міцкевича (за 1918/1919 навчальний рік) К. Петеленц згадав молодих захисників міста, яким довелося заплатити життям:

“Вдячним і сердечним спогадом лине думка до могил, у яких поховані молоді герої [...]. Одинадцять ваших колег уже стали перед престолом Господа [...] Шана негаснучій пам’яті героїв!”.

Віртуальна виставка “*Леополітана у фондах Бібліотеки Краківського політехнічного університету*” з огляду на наповнення виглядає зовсім інакше. Наявні на виставці об’єкти презентують літературний доробок авторів із кінця Львівської Політехніки та інших наукових і технічних середовищ у сфері математики (та її розділів), вимірювання (геодезії), архітектури й інженерних наук, як-от: будівельна справа, столярка, механіка, будівництво мостів, паротягів та ін. Ця виставка надає можливість зацікавленим користувачам вивчати окремі праці, а також допомагає зорієнтуватися у сфері реалізованих досліджень і досягнень представників польської науки, пов’язаних із розташованим у долині Полтви містом.

Презентація містить – як було уже згадано – лише “вибрані книжки з колекції Леополітана”. Однак уже на цій основі вимальовується образ інституцій, які функціонували у місті та увійшли в історію культури як видавці польських книжок у період від останнього двадцятиліття XIX ст.

⁴⁷ Karol Petelenz, “Słowo do młodzieży przy zakończeniu pamiętnego roku szkolnego 1918/19,” in *Dziewiąte sprawozdanie Dyrekcji Wyższego I Realnego Gimnazjum im. Adama Mickiewicza we Lwowie za rok szkolny 1918/19* (Lwów: Nakładem Dyrekcji, 1919), 3.

⁴⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum IV we Lwowie ... 1918/1919*, 9.

⁴⁹ *Ibid.*, 10.

до 1939 р. Тут варто назвати фірму “Губринович і Шмідт”, згодом також “Губринович і син”, Книгарню Г. Альтенберга, Польську книгарню Бернарда Полонецького, Книгарню “Атлас”, фірму “К. С. Якубовські, Товариство з обмеженою відповідальністю”, Польське педагогічне товариство, Товариство вчителів вищих шкіл, Товариство підтримки польської науки. Варто також відзначити наукову серію “Політехнічна бібліотека” та функціонування “Видавничої комісії наукових кіл і товариства братньої допомоги” при Товаристві братньої допомоги студентів Львівської політехніки.

Друга світова війна змінила ситуацію на мапі Європи. Історію Львова та львівської області після 1939 р. описує Едита Чоп у книзі “*Obwód lwowski pod okupacją ZSRR w latach 1939–1941*” (“Львівська область під окупацією СРСР у 1939–1941 рр.”, Ряшів, 2001), електронна версія якої належить до колекції “Історія польської культури у Львові” в Підкарпатській цифровій бібліотеці.

Висновки. У документі ЮНЕСКО, прийнятому на 32-й сесії Генеральної конференції у жовтні 2003 р., наголошено, що “Цифрову спадщину всіх регіонів, країн і спільнот слід зберігати й надавати до неї доступ, щоб забезпечити позачасову репрезентацію усіх народів, націй, культур і мов”⁵⁰.

Віртуальні виставки – як форма презентації культурної спадщини – реалізують важливе завдання. У документі “Програма оцифрування культурних пам’яток та збирання, збереження й надання у доступ цифрових об’єктів у Польщі 2009–2020” (*Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020*) ведеться мова про місію, сформульовану таким чином: “Збереження для майбутніх поколінь польської культурної спадщини, зокрема архівних, музейних документів, рукописів, книжок, музики, фільмів та аудіовізуальних матеріалів шляхом їх оцифрування – з метою організації загального доступу до історичного й цивілізаційного доробку Польщі, що запобігатиме культурній ізоляції суспільства та забезпечуватиме належне місце доробку польської культури та мистецтва у системі поширення світової культури”⁵¹.

Наведені приклади виставок були підготовані на основі різних історичних фондів бібліотек, записані у цифровому форматі, зібрані й відібрані за критерієм загальних і конкретних тем. Таким чином середовище користувачів отримало додаткову порцію інформації про працю бібліотек і бібліотекарів та їхній внесок у збереження і плекання графічної культурної спадщини.

Експозиції реалізовані в електронній формі, доступні у режимі онлайн – тобто у форматі, визнаному сучасним суспільством інформації та знання. Слід сподіватися, що таким чином підвищуються шанси інтернет-аудиторії познайомитися з їхнім змістом.

⁵⁰ “Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego,” *Archiwa Państwowe*, дата звернення 1 листопада 2016, https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/Karta_UNESCO.pdf.

⁵¹ *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020* (Warszawa, 2009), 35, дата звернення 1 листопада 2016, <http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program%20digitalizacji%202009-2020.pdf>.

Проаналізовані приклади належать до специфічної бібліотечної діяльності, яку називають виставковою, а останнім часом також окреслюють як виставкову і культурно-просвітницьку⁵². За професором Яцеком Войцеховським, можемо сказати, що в обговорених вище проектах втілюється основний обов'язок бібліотеки і бібліотекарів, а саме: “посередництво, або ж медіація”⁵³.

Посередництво ми розуміємо як роль бібліотеки в зв'язку між “продуктами соціальної комунікації та суспільством”. Воно може служити різним цілям, залежно “від типу бібліотеки, характеру її діяльності, від середовища, а також від бажання бібліотекарів [...]”⁵⁴. Такою метою може бути й активна участь бібліотеки у підтримуванні історичної пам'яті.

Переклад з польської Романа ЛАВРЕНТІЯ

REFERENCES

- Anczewski, Piotr. “Powstanie Styczniowe na dawnej pocztówce.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=pocztowki>.
- Barton, Jane. “Digital libraries, virtual museums, same difference?” *Library Review* 55, nr 3 (2005): 149–154.
- “Bracia Rodacy.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <http://www.bn.org.pl/powstanie/zbiory/DZS/1861/d001.jpg>.
- “Droga do Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, ze zbiorów kartograficznych Książnicy Pomorskiej.” *Książnica Pomorska*. Accessed August 30, 2016. <http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra>.
- Głowicka, Zofia, and Danuta Murzynowska. “Ulotki, odezwy, broszury...” *Biblioteka Narodowa*, Accessed August 30, 2016. <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=dzsy>.
- Gontar, Beata. “Cyfrowa rewolucja w muzeach.” *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 35 (2013): 132–142.
- Halbwachs, Maurice. *Społeczne ramy pamięci*. Warszawa: PWN, 2008.
- Ilustrowany informator miasta Lwowa ze spisem miejscowości województwa lwowskiego na rok 1939*. Lwów, 1939.
- Janiga, Alina. “Historia kultury polskiej we Lwowie.” *Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa*. Accessed August 30, 2016. <http://www.pbc.rzeszow.pl/index.php/pl/wirtualne-wystawy/10-historia-kultury-polskiej-we-lwowie>.
- “Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego.” *Archiwa Państwowe*. Accessed November 1, 2016. https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/Karta_UNESCO.pdf.

⁵² Anna Tokarska, red. *Bibliotekarstwo* (Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2013), 488.

⁵³ Jacek Wojciechowski, *O bibliotekach po mojemu* (Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2012), 140.

⁵⁴ Я. Войцеховський пише: “Представляю мій власний реєстр цих функцій” – і називає [наводжу без додаткових пояснень автора]: “підтримка освіти”, “допомога в пошуку інформації”, “підтримка інтелектуальних процесів”, “пропозиція неінструментальної комунікації”, “можливість розваги”, “субституція”, “створення умов для локальних безпосередніх контактів” (Ibid.).

- Klaś, Jarosław. “Muzea historyczne – pomiędzy pamięcią zbiorową a polityką pamięci historycznej.” *Zarządzanie w Kulturze* 14, z. 3 (2013): 197–215.
- Kuczyński, Stefan M. “«Jadwiga i Jagiełło» Karola Szajnochy na tle jego życia i twórczości naukowej.” In Karol Szajnocha, *Jadwiga i Jagiełło 1374–1413, opowiadanie historyczne*, 4–37. Gdańsk: Tower Press, 2001. Accessed September 1, 2016. <http://biblioteka.kijowski.pl/szajnocha%20karol/jadwiga%20i%20jagie%B3%B3o%20t.i%20i%20ii.pdf>.
- Kula, Marcin. *Między przeszłością a przyszłością. O pamięci, zapominaniu i przewidywaniu*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2004.
- “Lwowiana w zbiorach Biblioteki Politechniki Krakowskiej.” *Biblioteka Politechniki Krakowskiej*, Accessed August 30, 2016. <http://wystawa.biblos.pk.edu.pl/>.
- “Medal polski.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <http://www.bn.org.pl/powstanie/zbiory/DZS/1864/d041.jpg>.
- Murzynowska, Danuta, and Joanna Potęga, “Prasa tajna 1861–1864.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=prasa>.
- “Powstanie styczniowe w zbiorach Biblioteki Narodowej.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <http://www.bn.org.pl/powstanie/>.
- Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009–2020*. Warszawa, 2009. Accessed November 1, 2016. <http://www.kongreskultury.pl/library/File/RaportDigitalizacja/Program%20digitalizacji%202009-2020.pdf>.
- “Przeszłość w pamiątkach ukryta – cyfrowa prezentacja dziedzictwa kulturowego regionu z archiwów prywatnych.” *Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie*. Accessed August 30, 2016. <http://projekty.wimbp.rzeszow.pl/przeszlosc/>.
- Słoma, Renata. “Fotografie z Powstania Styczniowego.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=fotografie>.
- Szwarc, Andrzej. “Kilka refleksji o Powstaniu.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016, <https://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=opowstaniu>.
- Tokarska, Anna, ed. *Bibliotekarstwo*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2013.
- Wojciechowski, Jacek. *Biblioteczna wartość naddana*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- Wojciechowski, Jacek. *O bibliotekach po mojemu*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2012.
- “Wystawa wirtualna – Powstanie Styczniowe.” *Biblioteka Narodowa*. Accessed August 30, 2016. <http://www.bn.org.pl/powstanie/index.php?url=oprojekcie>.

HISTORICAL MEMORY
(using the example of the virtual exhibitions prepared in the libraries of Poland)

Stanisława KUREK-KOKOCIŃSKA

University of Łódź,

Department of Information, Library and Book Science

171/173 Pomorska str., 90-236, Łódź, Poland,

e-mail: kokos@uni.lodz.pl

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5456-1856>

The article is devoted to virtual exhibitions, created in the library environment and devoted to the history of Poland. On the basis of analysis of selected expositions, was made an attempt to interpret the participation of libraries in preserving historical memory.

Historical memory that relates to individuals, their roles and events can be the object of targeted and conscious activity in order to preserve or erase memory. It makes it possible to cultivate traditions, and here the important role is played by preserved cultural monuments.

The examples presented in the article were prepared on the basis of various historical collections of libraries, recorded in a digital format, collected and selected according to the criterion of general and specific topics. Thus, the user environment received an additional portion of information about the work of libraries and librarians and their contribution to the preservation and cultivation of the graphic cultural heritage. Exposures are implemented in electronic form, available online – in a format recognized by modern society of information and awareness. The analyzed examples belong to a specific library activity, which is called exhibition or cultural-educational.

Keywords: Poland, historical memory, virtual exhibition, library, cultural and educational activities.

Стаття надійшла до редколегії 10.07.2017

Стаття прийнята до друку 21.02.2019